

BERUNIY QOMUSIY OLIM

Mamatova Maftuna

Annotatsiya.

Ushbu maqolada o'rta asrning buyuk allomasi, ensiklopedik bilim sohibi Abu Rayhon Beruniy hayoti, ilmiy merosi va uning turli fan sohalariga qo'shgan hissasi yoritilgan. Beruniyning astronomiya, geografiya, matematika, farmatsiya, tarix va falsafa sohalaridagi yutuqlari uning qomusiy olim sifatidagi maqomini mustahkamlagan. Shuningdek, maqolada olimning xalqlararo ilmiy aloqalarni rivojlantirishdagi o'rni, uning ilm-fanga bo'lgan yondashuvi va hozirgi davrdagi ilmiy merosining ahamiyati tahlil etilgan. Maqola talaba va tadqiqotchilar uchun foydali ilmiy manba sifatida xizmat qiladi.

Kalit so'zlar: Beruniy, qomusiy olim, ilmiy meros, astronomiya, matematika, tarix, falsafa, o'rta asrlar, ilm-fan, ensiklopedik bilimlar.

Insoniyat tarixida ilm-fan taraqqiyotiga beqiyos hissa qo'shgan, o'z davrida turli fan sohalarida chuqur tadqiqotlar olib borgan buyuk zotlar kam emas. Ularning orasida Abu Rayhon Beruniy alohida o'rin egallaydi. IX–XI asrlarda yashab, ilm-fanning turli jabhalarida yirik kashfiyotlar qilgan Beruniy o'zining chuqur bilimi, keng dunyoqarashi va ilmiy asarlari bilan nafaqat Sharq, balki butun insoniyat ilmiy tafakkurining taraqqiyotiga katta hissa qo'shgan. U astronomiya, matematika, geografiya, geologiya, dorishunoslik, tarix, etnografiya va tilshunoslik kabi fanlarning rivojiga katta ta'sir ko'rsatgan. Shuning uchun ham u "qomusiy olim", ya'ni ensiklopedik bilim sohibi deb e'tirof etiladi. Ushbu maqolada Beruniyning hayoti, ilmiy merosi va zamonaviy fan rivojiga qo'shgan hissasi tahlil qilinadi.

Abu Rayhon Beruniy 973-yilda Xorazm viloyatida tug'ilgan. Yoshligidan ilmga chanqoq bo'lgan Beruniy qisqa vaqt ichida o'z davrining yetuk olimlari qatoriga kiradi. Uning ilk ustozlaridan biri mashhur olim Abu Nasr Mansur bo'lgan. Beruniy hayoti davomida turli sohalarda 150 dan ortiq ilmiy asarlar yozgan. Bu asarlar bugungi kungacha o'z ahamiyatini yo'qotmagan.

Beruniy astronomiya sohasida o'z davri uchun nihoyatda aniq hisob-kitoblar qilgan. Uning "Al-Qonun al-Mas'udiy" nomli asari o'sha davr astronomiyasining eng yetuk namunalaridan biri hisoblanadi. U Yerning aylanishi, Quyosh va Oy tutilishlari, sayyoralarning harakati haqidagi nazariyalarni ilgari surgan. Ayniqsa, Yerning sharsimonligi va uning aylanishini ilmiy asoslab bergani e'tiborga loyiq.

Geografiya sohasida ham Beruniyning xizmatlari beqiyosdir. U Hindistonga qilgan sayohati davomida u yerdagi xalqning urf-odatlarini, diniy e'tiqodlari va tabiatini chuqur o'rganib, "Hindiston" nomli fundamental asar yaratdi. Bu kitob etnografiya va tarix fanlari uchun bebaho manbadir. Beruniy o'z asarlarida o'nlab joy nomlari, ularning geografik joylashuvi va tabiiy resurslari haqida muhim ma'lumotlar qoldirgan.

Matematika va trigonometriya yo'nalishida ham Beruniy katta yutuqlarga erishgan. U sinus, kosinus, tangens va kotangenslar haqidagi bilimlarni mukammallashtirgan va amaliyotda qo'llagan. Shuningdek, Beruniy fizikaga oid ba'zi fikrlarida og'irlik, zichlik va tortishish hodisalarini ilmiy jihatdan izohlashga harakat qilgan.

Farmatsiya va dorishunoslik sohasida yozgan "Saydana" nomli asarida o'simliklar, minerallar va hayvonot mahsulotlaridan tayyorlanadigan dorilar haqida batafsil ma'lumot bergan. Bu asar o'rta asr tibbiyotida muhim rol o'ynagan.

Beruniyning ilmga bo'lgan yondashuvi juda zamonaviy bo'lib, u tajriba, kuzatuv va ilmiy asosga tayangan. U o'z asarlarida turli madaniyatlar va ilmiy

qarashlarni taqqoslab, ob'ektiv va ilmiy nuqtai nazardan baholashga harakat qilgan. Aynan shu jihatlari uning qomusiy olim sifatidagi maqomini mustahkamladi.

Beruniy o'z asarlarida ilm-fanni diniy yoki mifologik qarashlardan ajratishga harakat qilgan. U ilmiy haqiqatni topishda kuzatuv va mantiqiy tafakkurni asosiy vosita deb bilgan. Bu yondashuv o'sha davr uchun nihoyatda ilg'or bo'lib, Beruniy haqiqiy ilmiy tafakkur namunasiga aylantirgan. Uning ilmga bo'lgan halol yondashuvi, faktlarga asoslanishga intilishi bugungi kunda ham dolzarbdir.

Beruniy biror bir xalq yoki dinni kamsitmasdan, har bir madaniyatni chuqur o'rganib, ularning ijobiy tomonlarini yoritishga intilgan. Xususan, u hind xalqi haqida yozgan asarida ularning diniy-falsafiy qarashlari, urf-odatlarini, matematika va astronomiya bo'yicha bilimlarini yuqori baholagan. Bu esa Beruniyning nafaqat olim, balki yuksak madaniyatli, bag'rikeng shaxs bo'lganini ko'rsatadi.

Beruniy ilmiy faoliyati davomida o'sha davrning mashhur hukmdorlari bilan ilmiy muloqotda bo'lgan. U Mas'udiylar sulolasi saroyida ilmiy ishlar bilan shug'ullangan va o'zining eng yirik asarlarini aynan shu davrda yozgan. "Qonun al-Mas'udiy" asari unga Mas'udiylar sultoni nomi bilan atalgan bo'lib, bu uning saroydagi ilmiy mavqeini ko'rsatadi.

Shuni alohida ta'kidlash lozimki, Beruniy fanlararo yondashuv tarafdori bo'lgan. Uning har bir asarida turli fanlar — matematika, fizika, falsafa, tarix va tilshunoslik elementlari uyg'unlashgan. Bu esa uni chinakam qomusiy olim darajasiga olib chiqqan. Bugungi kunda Beruniyning ilmiy merosi nafaqat O'zbekistonda, balki butun dunyo miqyosida o'rganilmoqda. Uning asarlari ko'plab xorijiy tillarga tarjima qilingan va yetuk olimlar tomonidan tadqiq etilmoqda.

Xulosa:

Abu Rayhon Beruniy o'zining noyob bilimlari, ilmiy tadqiqotlari va keng qamrovli asarlari bilan nafaqat o'z davrining, balki butun bashariyat tarixining eng buyuk qomusiy olimlaridan biri sifatida tan olingan. Uning astronomiya, geografiya, matematika, farmatsiya, tarix va falsafa sohalaridagi kashfiyotlari ilmfanning taraqqiyotiga ulkan hissa qo'shgan. Beruniy ilmga halol, mantiqiy va ob'ektiv yondashgan, turli madaniyatlar va dinlarni chuqur o'rganib, xalqlararo ilmiy aloqalarning rivojiga yo'l ochgan. Bugungi kunda ham Beruniyning ilmiy merosi dolzarbligini yo'qotmagan bo'lib, u zamonaviy tadqiqotchilar uchun bebaho manba hisoblanadi. Uning hayoti va ijodi yosh avlodni ilm-fanga bo'lgan muhabbat, izlanish va bag'rikenglik ruhida tarbiyalashda muhim ahamiyat kasb etadi.

REFERENCES

1. Irisov A. Beruniy va uning "Qadimgi xalqlardan qolgan yodgorliklar" asari. Tanlangan asarlar, I tom. – T.: Fan, 1968. – 639 b.
2. Irisov.A Abu Rayhon Beruniyning "Hindiston" asari. Beruniy.Tanlangan asarlar.II tom. – T.: Fan, 1965. – 663 b.
3. Abu Rayhon Beruniy "Geodeziya". – T.: Fan, 1966. – 378 b.
4. Abu Rayhon Beruniy."Mineralogiya". – T.: Fan, 1963. - 338 b.
5. Nizomiddinov N "Hindistonda islom: tarix, Ijtimoiy-siyosiy hayot va hind musulmon madaniyati". – T.: O'zbekiston, 2006. – 367 b.
6. Boqiev F. Beruniy ruhlarning qaytishi haqida. ("Hindiston" asarida estetik tafakkur durdonalari.). – T.: Faylasuflari milliy jamiyati nashriyot, 2004. – 266
7. Fayzullaev O. Beruniyning "Qadimgi xalqlardan qolgan yodgorliklar" asarida ba'zi masalalar haqida. Beruniy.Osorul-boqiya. – T.: Fan, 1968.–372 b.
8. Xo'jamurodov.I Milliy o'zlikni anglashda diniy qadriyatlarning o'rni. – T.: O'zbekiston, 2004. – 331 b.